

Adam MALICKI, Jelena MARKOVIC-MARJANOVIĆ

Serbskie nazwy miejscowe na Ukrainie i ich geneza

Сербские названия мест на Украине и их генезис

Les toponymes serbes en Ukraine et leur origine

Ukazem carskim z r. 1752 (11 stycznia starego stylu) powołano do życia odrębną jednostkę terytorialną pod nazwą Nowej Serbii. Jednostka ta przylegała bezpośrednio do ówczesnych granic Rzeczypospolitej i rozciągała się od Bohu na zachodzie po Dniepr na wschodzie. Długość Nowej Serbii wynosiła około 225 km, szerokość — od 30 do 80 km, a powierzchnia jej mierzyła w przybliżeniu 12,5 tys. km².

Zgodnie z nazwą na tym terytorium miały się grupować osady zamieszkałe niemal wyłącznie przez ludność narodowości serbskiej, która przybywała tutaj z obszarów tzw. Pogranicza Wojskowego, leżącego nad Dunajem, Sawą, Cisą, Begejem, Tamiszem i Maroszą. Zachętą dla przybyszów miała być szeroka autonomia, własna organizacja wojskowa oraz duże przywileje dla ludności cywilnej. Już w pierwszym roku istnienia Nowej Serbii pojawiły się na jej obszarach takie nazwy osad, jak: Fedwar, Kaniż, Czongrad, Subotica, Zemun, Panczewo.

Nazwy te zostały przyniesione na tutejszy teren przez wychodźców z austriacko-tureckiego pogranicza i nadane miejscowościom, w których stanęły garnizonom oddziały serbskich huzarów i pandurów. W ten sposób planowa akcja rządów carskich realizowała zamiar stworzenia kordonu wojskowego, mającego rozdzielić obszary ówczesnej Rzeczypospolitej od terenów zajętych przez Kozaków Niżowych.

W sytuacji, w której traktat Grzymułtowskiego z r. 1686 tylko ogólnikowo wykreślał linię, mającą dzielić posiadłości polskie od przynależnych nominalnie do Rosji („rectilinium od ujścia Taśminy do Lasu Czarnego zwanego, jest położone za granicą, a dalej używanie Kozaków w Siczy czy Kudaku mieszkających, dopóki oni tylko pól, lasów czy łówek rybnych używali wszystko to należeć było powinno do Rosji”), nowe osady serbskie znalazły się również na spornych przygranicznych terenach. Wiele nieporozumień i zatargów powstawało szczególnie wokół sprawy

wyrębów w pogranicznych lasach. Spory i zatargi nie ustawały nawet po zniesieniu autonomii Nowej Serbii, dopóki nie przeprowadzono dokładnej delimitacji granic w r. 1781 wspólnym wysiłkiem mieszanej komisji polsko-rosyjskiej (5).

Nazwa Nowej Serbii istniała tylko przez 12 lat, gdyż w r. 1764 zastąpiono ją nowym terminem: Nowej Rosji. Przetrwała jednak ludność serbska oraz nazwy osad przez tę ludność nadane. Powstał w ten sposób zapis kartograficzny, dokumentujący ówczesny proces osadniczy dokonany przez wychodźców z pogranicza austriacko-tureckiego, którzy znaleźli dla siebie nowe warunki życia na pograniczu polsko-rosyjskim.

Przebadanie owego zespołu toponomastycznego, który pojawił się wraz z kolonizacją serbską na ówczesnym pograniczu Rzeczypospolitej, warte jest trudu. Na tym miejscu autorzy pragną jedynie wykazać fakt przetrwania owych nazw na wtórnym gruncie, oraz podjąć próbę zidentyfikowania nazw miejscowych dawnego Pogranicza Wojskowego z tymi, które pojawiły się w połowie w. XVIII w dorzeczu Bohu i Dniepru.

Powiązania onomastyczne obszarów polskich z obszarami serbskimi są dawne i wielorakiej natury. Liczne analogie i homologie nazw osobowych i topograficznych są zrozumiałe wobec wywodzenia się obu grup etnicznych i językowych ze wspólnego pnia i wspólnej macierzy terytorialnej. Czyż wymownym dowodem tych stosunków nie jest zachowanie się po dzień dzisiejszy nazwy Serbów Łużyckich i Serbów na Pół. Bałkańskim? Czyż nie pobudza do snucia dalej idących wniosków fakt, że dawne zapisy potwierdzają istnienie Obodrytów na ziemiach leżących na zachód od Odry i plemion Obodrytów żyjących w VIII—IX w. w dorzeczu Morawy serbskiej.

Pokrewieństwo językowe i przechowywana w tradycji świadomość wywodzenia się Słowian południowych z pierwotnych siedzib położonych na północ od Karpat i Sudetów wpływałyby niewątpliwie na podtrzymywanie wzajemnych stosunków, gdyby nie utrata łączności terytorialnej w wyniku inwazji ugrofinów w IX w. oraz odrodzenie żywotnych sił elementu dako-romańskiego. Mimo to jednak można dostrzec i w późniejszych jeszcze czasach wprawdzie nikłe, ale realne powiązania między ludnością serbską i polską, szczególnie w w. XIV i w okresach następnych. Widocznym objawem owych stosunków jest choćby powstanie serbskiej kolonii handlowej oraz rzemieślniczej we Lwowie i w Przemyślu, potwierdzone istnieniem ulicy Serbskiej w pierwszym, a ulicy Serbańskiej w drugim mieście. Nie można wykluczyć, że podobne kolonie nie istniały także i w innych miastach Polski. W tych samych czasach notowane były fakty pojawiania się na ziemiach polskich całych oddziałów serbskich, które zaciągały się do służby wojskowej.

Masowy ruch wychodźczy ludności serbskiej rozpoczął się wraz z pod-

bojami tureckimi. Procesem tym najwcześniej zostały objęte obszary tzw. Starej Serbii, a następnie tereny położone bardziej na północ i zachód — a więc Bośnia, Hercegowina, Dalmacja i wschodnia Chorwacja. Ludność prawosławna i katolicka, uciekając przed Turkami, chroniła się przed nimi na tereny jeszcze nie zajęte, a przynajmniej trudno dostępne. Te masowe przemieszczenia ludności podyktowane były chęcią uniknięcia prześladowań religijnych, ucisku podatkowego i bezprawia, przejawiających się w różnych formach. Ludności słowiańskiej najtrudniej było godzić się z wybieraniem w jasyr chrześcijańskiej młodzieży obojga płci w wieku 12 lat i jej uprowadzaniem do Stambułu oraz miast anatolijskich.

Uciekinierzy przed bezprawiami tureckimi, zwani „uskokami” względnie „beguńcami” gromadzili się licznie zwłaszcza na terenach przyległych do granic posiadłości otomańskich. Zarówno Wenecja, jak Węgry i Austria widziały u siebie chętnie owych zbiegów słowiańskich. Wenecja rekrutowała spośród nich załogi dla swych statków handlowych i okrętów wojennych. Węgry, a następnie Austria osadzały zbiegów na swych terenach, organizując z mężczyźn specjalne oddziały do obrony granic zagrożonych przez Turków. Już w początkach w. XVI powstał załazek Granicy Wojskowej (zwanej także Pograniczem Wojskowym lub Wojennym), która była obsadzana głównie ludnością serbską, a następnie także chorwacką i bośniacką (4, 6). Powstawały w ten sposób w przygranicznych pasach osady o charakterze militarnym. Ludność tych osad otrzymywała od władz państwowych bezpłatnie ziemie orne i hodowlane, zwalniane całkowicie od obowiązków podatkowych. Ludność zaś osiadła na tych ziemiach miała ponadto prawo swobodnego handlu i sprowadzania z zagranicy wszelkiego rodzaju artykułów, bez uiszczania opłat celnych. Ludność męska w wieku od 16 do 60 roku życia otrzymywała bezpłatne uzbrojenie, w zamian czego miała obowiązek strzeżenia granic podczas pokoju, a ich obrony w czasach wojen.

Charakter organizacji Granicy Wojskowej ulegał z biegiem czasu wielokrotnym przemianom. Następowaly również terytorialne zmiany pogranicza, zwłaszcza w latach, które przysły po przełomowej dla historii tej części Europy wiktorii wiedeńskiej i ostrzyhomskiej, wywalczonych przy decydującym udziale i akcji sił polskich, dowodzonych przez króla Jana Sobieskiego.

Najstarsze części Pogranicza Wojskowego uformowały się na terenach słoweńskich i chorwackich. W miarę zaś słabnięcia sił tureckich Pogranicze to przesuwalo się coraz bardziej ku wschodowi. Jeszcze w początkach w. XIX ciągnęło się ono od portowego miasta Senj nad Adriatykiem, przez Karlowiec do Waraždynu, a następnie ku wschodowi z biegiem Sawy i Dunaju. W tych czasach ludność Pogranicza składała się

głównie z Serbów, którzy strzegli nie tylko linii granicznej Dunaju i Sawy, ale także Cisy, Begeja, Tamisza i Maroszy.

Z chwilą, gdy granica Austrii ustaliła się na obszarze Siedmiogrodu i w Żelaznej Bramie, obszary dawnego Pogranicza, leżące na Nizinie Panońskiej, straciły swe dawne znaczenie militarne. Nowa reorganizacja terytorialna Pogranicza pozostawiła je poza swoim zasięgiem, ludność natomiast miała do wyboru albo przeniesienie się na tereny leżące z dala od dotychczasowych, albo przejście do stanu ludności poddańczej, co równało się utracie dotychczasowych przywilejów. W parze z tym przyszło ograniczenie swobody wyznaniowej i wprowadzenie kursu germanizacyjnego.

Zarządzenia te wywołały moc niezadowoleń, co przejawiało się nawet w wystąpieniach zbrojnych przeciw władzom austriackim. Dwór wiedeński, pragnąc zmniejszyć ilość niezadowolonych elementów, zezwolił początkowo na swobodne wychodźstwo za granicę dotychczasowych osadników wojskowych wraz z ich rodzinami. Sprzyjającą sytuację wykorzystali przedstawiciele Rosji carskiej, werbujący chętnych do wychodźstwa na Ukrainę i przyrzekający bezpłatne nadawanie ziem, wolność wyznań i języka, oraz — co nie było bez znaczenia — pokrycie wydatków związanych z przesiedleniem się na nowe tereny. Dla wojskowych osadników ponętne było zapewnienie utworzenia na Ukrainie analogicznych formacji militarynych do tych, w których dotychczas służyli. Oficerom obiecano zachowanie dotychczasowych stopni, awans zaś tym, którzy przywiodą ze sobą choćby małą grupę swoich byłych podkomendnych.

Propozycje były nęcące i nic dziwnego, że wobec niepewnej i skomplikowanej sytuacji na dawnym Pograniczu Wojskowym doszło do porzucania dotychczasowych sadyb i masowej wędrowki w kierunku przełęczy karpackich i ziem Rzeczypospolitej, przez które kierowano się do Kijowa. Był on wyznaczony dla przesiedleńców jako punkt etapowy, gdzie odbywał się proces rejestracji przybyszów, wypłacanie odszkodowań za przejazd, a następnie kierowanie według ustalonego planu na tereny Nowej Serbii. Rozmiary owego wychodźstwa w latach 1751—1752 były tak duże, że opustoszały całe wsie. Zaniepokojony tym zjawiskiem dwór wiedeński wydał w pośpiechu nowe zarządzenie, anulując poprzednie zezwolenie na swobodne przesiedlanie się za granicę. Przeciwnie, obecnie postanawiano karę śmierci dla tych, którzy ośmieliliby się werbować byłych osadników wojskowych do wychodźstwa na rosyjską Ukrainę.

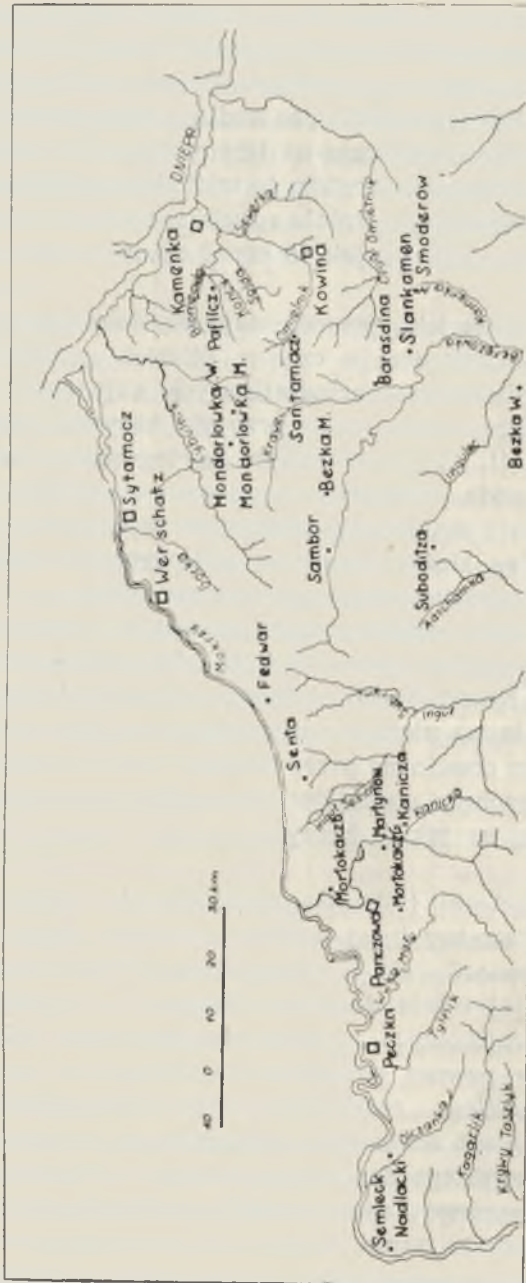
Odtworzenie wielkości omawianego ruchu przesiedleńczego nie jest w pełni możliwe, gdyż sporadyczne przypadki pojawiania się grup ludności serbskiej w Rosji miały miejsce zarówno w okresach wcześniej-

szych, tj. przed r. 1751, jak też w latach późniejszych, gdyż notowano je jeszcze na początku w. XIX. Nie ulega jednak wątpliwości, że główna fala osadnicza pojawiła się na Ukrainie w okresie między latami 1750 i 1753. Materiały dotyczące procesu wychodźstwa ludności serbskiej z nad Dunaju, Cisy, Sawy i Maroszy są nader skąpe. Relacje zaś lakoniczne, pełne sprzeczności i luk. Dość powiedzieć, że według jednej wersji podaje się szacunkowo liczbę przybyłej wówczas na tereny Ukrainy ludności serbskiej na 200 tys. głów, gdy inni oceniają tę wielkość zaledwie na 20 tys. Niektóre oficjalne lub półoficjalne źródła rosyjskie z późniejszych czasów nawet tę ilość znacznie obniżają, jak to czyni np. w swoim opracowaniu A. S z m i d t (11).

W tej sytuacji nie byle jaką pomocą stają się dokumenty katrograficzne, zwłaszcza, jeśli pochodzą z czasów bliskich powstania Nowej Serbii. Z polskich wydawnictw kartograficznych najwięcej danych do tego zagadnienia zawiera mapa, którą przyjęto nazywać mapą Jabłonowskiego-Zannoniego (1, 7, 8). To dzieło kartograficzne ukazało się w druku w r. 1772 w podz. 1:692 000, a opracowane zostało przez Rizzi-Zannoniego na podstawie materiałów zebranych przez księcia J. A. Jabłonowskiego (15), który służył poza tym wielokrotnie swoimi wiadomościami i uwagami krytycznymi, a co ważniejsze — finansował całe przedsięwzięcie. Dwa arkusze tej najlepszej na owe czasy mapy Rzeczypospolitej, mianowicie arkusz 20 i 24, obejmują całość terenów wchodzących w skład Nowej Serbii. Arkusze te zawierają bogatą treść, gdyż zaznaczona została na nich sieć hydrograficzna, sieć drożna, lasy, osady, a ponadto szańce obsadzone przez oddziały pułku huzarów i pułku pandurów oraz powierzchnie nadziałów ziem oddanych wojskowym na podobnych warunkach, na jakich korzystali z nich na pograniczu austriacko-tureckim.

Linia umocniona szańcami i obsadzona oddziałami serbskimi trzymała się prawego brzegu Taśminy i jej dopływu Irlklejca. Biegła następnie działem wodnym, przenosiła się na lewy brzeg Wysy i towarzyszyła Sinej Wodzie aż do jej ujścia do Bohu. Szańce te i pobliskie osady mieszczące rodziny wojskowych wyznaczyły faktycznie biorąc nową granicę państwową w pewnej odległości na północ od wyznaczonego traktatem Grzymułtowskiego „rectilinium”: ujście Taśminy-Czarny Las. Ten bowiem ostatni obiekt znalazł się całkowicie na terytorium Nowej Serbii. Mapa Jabłonowskiego-Zannoniego znaczy w pobliżu znanego w naszych dziejach Czarnego Lasu obecność wielkiego obozu warownego. Był to prawdopodobnie punkt zborny dla nadciągających przesiedleńców, a także skupisko magazynów i zapasowych oddziałów wojskowych.

Utrwalone na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego nazwy osad nie

Ryc. 1. Rozmieszczenie osad serbskich na terytorium Nowej Serbii według mapy Jablonowskiego i Zannoniego

Disposition des colonies serbes établies sur le territoire de la Nouvelle Serbie, d'après la carte géographique de de Jablonowski et Zannoni

zawsze mają poprawną postać. Ile w tych odstępstwach było błędnych informacji uzyskanych przez księcia Jabłonowskiego, a ile wynikało z pomyłek Rizzi-Zannoniego lub też z winy rytowników, trudno dziś stwierdzić. Nie można wykluczyć, że zapisy niektórych nazw z obszaru Nowej Serbii były czynione w alfabecie rosyjskim, a mało obeznany z nim sztycharz utrwał na płycie np. napis Bukowar zamiast poprawnej formy Wukowar czy też Barasdina zamiast Warasdina. Tę sugestię tym łatwiej przyjąć, że w wykazie osad Nowej Serbii sporządzonym przez A. S z m i d t a około r. 1863 stwierdzamy identyczne pomyłki (vide wykazy w pozycji 11, str.30—44. Na str. 31 podana np. nazwa Bukowar, zaś na str. 38 Bukwar).

Niemal jednocześnie z mapą Jabłonowskiego-Zannoniego ukazała się bezimiennie „Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae nova mappa geographica” (14). Podziałka jej jest nieco większa w porównaniu z podziałką mapy Jabłonowskiego-Zannoniego i wynosi 1:525 000. Jako rok wydania podano 1770, choć wiadomo, że pierwsze arkusze mapy pojawiły się dopiero w roku następnym, a ostatnie w r. 1772. Z mapą tą łączy się wiele spraw niejasnych i dość nawet tajemniczych okoliczności. C. B. Glassbach, często pożyczany za autora, był w rzeczywistości tylko rytownikiem owej mapy. Według B. O l s z e w i c z a i K. B u c z k a właściwym autorem czy raczej redaktorem „Nowej mapy geograficznej Królestwa Polskiego i Wk. Księstwa Litwy” miał być oficer kwatermistrzostwa armii pruskiej Filip Teodor von Pfau. Wiele momentów wskazuje na to, że mapa opiera się na materiałach polskich. Nie wyklucza się ewentualności, że pośpiech, w którym wydano mapę berlińską, był podyktowany wiadomością o bliskim terminie ukazania się mapy Jabłonowskiego-Zannoniego. Co więcej, przypuszcza się, że podstawą do opracowania mapy berlińskiej były materiały kartograficzne księcia J. A. Jabłonowskiego, wypożyczone przez niego do Saksonii, które nie zostały zwrócone właścicielowi i nigdy więcej nie wróciły do Polski.

Omawiana „Nova mappa geographica” (14), mimo większej podziałki, zawiera mniej treści aniżeli mapa Jabłonowskiego-Zannoniego. Natomiast obie podają bogaty zasób nazw miejscowych na obszarze Nowej Serbii. Wydawało się słuszne porównanie wykazów miejscowości obu map oraz wskazanie lokalizacji osad macierzystych na dawnym Pograniczu Wojskowym.

Mapa Jabłonowskiego-Zannoniego wykazuje ponadto na obszarach Nowej Serbii przeszło dwukrotnie więcej osad, których nazwy nie wskazują na ich powstanie w okresie wojskowej kolonizacji przybyszów z dorzecza Dunaju. Podajemy je tutaj w kolejności alfabetycznej i w takiej postaci, w jakiej figurują na mapie. Są to: Adschamka, Andryszowka, Archangielski Stary, Biganskaja, Borowicy, Cybulnik, Czehryn-

Tab. 1. Nazwy osad serbskich według mapy Jabłonowskiego i Zannoniego, według mapy berlińskiej oraz właściwa postać nazw i lokalizacja osad macierzystych w Basenie Panońskim

Noms des colonies serbes d'après la carte géographique de Jabłonowski et Zannoni, d'après la carte publiée à Berlin et formes correctes des toponymes

Nazwa na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego	Nazwa na mapie berlińskiej	Właściwa postać nazwy i jej lokalizacja na obszarze Pogranicza
Barasdina	Warowdina	Varaždin, m. n. Drawą
Bezka Wk., Bezka Mł.	Betschka	Beška, m. n. Dunajem
Bukowar	Wuskowar	Vukovar, m. w Sławonii
Czanat	Tschanod	Čanad, os. dorz. Maroszy
Fedwar	Fedwata	Feldvar — obecnie Bačko Grašte n. Cisa
Hlogowacz	Glogowaz	Glogovać, w. dorz. Maroszy
Kanicza	Kanischa	Kanjiža (dawn. Knezaha) m. n. Cisa
Kowina	Kowin Mamischiz	Kovin, w n. Dunajem, Banat Mitroviz = Mitrovica, m. n. Sawą, Šrem
Mondorlowka Wk., Mondorlowka Mł.	Moidorlok	Monderlak, w. dorz. Maroszy
Mortokacz	Mortokasch Moschorin	Martonoš, w. n. Cisa, Baczka Mošorin, w. n. Cisa, Baczka
Nadlacki (sc. szaniec)	Nadlak	Nadlak
Paflicz	Pawlik	Pavliš, w. Banat
Panczowa	Panschowa	Pančevo, m. n. Tamiszem
Peczka	Feska	Pečka, w. dorz. Maroszy
Sambor	Sanbor	Sombor, m. Baczka
Santomacz	Santamasch	Sentomaš — obecnie Srbobran, w. Baczka
Semleck	Semlek	Semlak, w. dorz. Maroszy
Semuni	Semin	Zemun, m. n. Sawą, obecnie dzieln. Wk. Belgradu
Senta	Santo	Senta, m. n. Cisa, Baczka
Slankamen	Slankamin	Slankamen, os. n. Dunajem
Smoderow	Smoderow	Smederevo, m. n. Dunajem
Suboditza	Subotiza	Subotica, m. Baczka
Sytamocz	Schikawasch Tschangrow	Soljmoš, w. dorz. Maroszy Čongrad, m. n. Dunajem
Werschatz	Wermaz	Veršac = Vršac, m. Banat

grodk, Dmytrowskoy, Domaczyńcy, Glinskoy, Groma, Gruskaja, Gusa-gwa, Iurkina, Janowa, Jatranice, Julina, Kagarlik, Kamarowka, Kamenka (koło Adschamki), Kamenka (nad Dnieprem), Kapitanskoy, Kiltin, Kolkinka, Korniewo, Korobczyn, Krekow, Krutojarskoy, Kryłów, Kutyn, Ladrenici, Lechi, Lesninski, Lipowka, Martynow, Miczurnoy Rog, Myrhorod Now. Mursynka, Nekrowskoy, Nowlinskoy, Nowy Dwor, Nowo-Sielce, Ogorodka, Olchowatsckoi, Omielniczckaja, Owinianka, Rog-wina, Rubowka, Rybna, Schack, Sicz Generała, S. Elisabeth, Slena, Sybylewski, Sybylow, Taburycz, Tomakowo, Troniczaja, Tylnik, Tysnja, Udraika, Wiss, Wysokoy, Zagorskoy, Zapolia, Zolkowka, Żurawka.

Nazwy Domaczyńcy i Lelekwka wskazywałyby swoim brzmieniem na związek z kolonizacją serbską, podobnie może jak Adschamka (w jęz. serbskim Adzam oznacza Persję). Nazwa wsi Zapolia, umieszczona na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego w pobliżu Czarnego Szlaku, a na południe od Vukowaru i Fedvaru, mimo że formą mogłaby się kojarzyć z nazwiskiem bohatera walk węgiersko-tureckich prowadzonych na terenach Niziny Panońskiej, nie może być łączona z toponomastyczną grupą nazw przeniesionych z tych terenów na ziemię ukraińską. Jeszcze bowiem na mapie Ukrainy V. Beauplana wydanej w r. 1648 (16) w identycznym położeniu widnieje osada o nazwie Zabolia względnie Zabolin. Prawdopodobnie chodzi więc o starszą wiekiem osadę zwaną Zapole lub Zapola.

Na mapie B e a u p l a n a (16) oznaczone zostały również niektóre rzeki i potoki płynące na obszarze późniejszej Nowej Serbii. Od tych nazw wodnych wywiodły się miana powstałych nad nimi osad, takich jak: Cybulnik, Kagarlik (Kaharlik), Olczanka, Wiss (zwane także Wiś lub Wys) oraz Tylnik. Osada Ingulskaja uzyskała swą nazwę od rzeki Ingułu, nazwy od dawna znanej i używanej. Podobnie też osada Omielniczckaja zawdzięcza swe pochodzenie rzeczce oznaczonej na mapie Beauplana jako „Drugi Omielnik”. Rzeczka Olczanka nazywana była dawniej Kiltin lub Kielteń i wszystkie te trzy słowa spotykamy wśród nazw osad.

Dawniejszego pochodzenia na obszarze Nowej Serbii są również nazwy następujących miejscowości: Kryłów (osada miejska założona przez Polaków w r. 1615), Taburyszcze (osada kozacka powstała w niedługim czasie po założeniu Kryłowa). Wkrótce po tym pojawiły się na tym terenie dalsze jeszcze osady: Kriukow (na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego — Krekow), Borowica, Korobczyn, Nowo-Sielce, Tresagi nad Wysią, Olchowatka, Glinsk, Cybulew, Nestorówka, Stecówka, Petroostrow, Andrusówka, Kamienka, Płachtejewka, Petrykówka (10, str. 572 i następne).

Wynika z powyższego, że obszary, które weszły w r. 1752 w skład Nowej Serbii, nie przedstawiały się jako pustki osadnicze. Usilna kolo-

nizacja prowadzona na obszarach Ukrainy do krytycznego r. 1648 przesuwała systematycznie granicę stałych osiedli coraz bardziej ku południowi i zamieniała Dzikie pola na kraj osiadły i zagospodarowany. Wojny kozackie i towarzyszące im spustoszenia tatarskie obróciły w zgłiszczą wiele z wymienionych wyżej miejscowości. Ale już pod koniec w. XVII rozpoczęła się odbudowa osad i proces ponownego zaorywania stepowych obszarów. Powracali niektórzy z ocalałych mieszkańców, napływali też nowi osadnicy, znęcani żyznością tutejszych gleb i możliwością obejmowania w posiadanie opustoszałych sadyb. Taki stan rzeczy potwierdzają dwa fakty: istnienie na obszarach Nowej Serbii szeregu utrwalonych nazw miejscowych dawniejszego pochodzenia oraz wydanie w r. 1753 ukazu carskiego, w myśl którego 4008 rodzin osiadłych tutaj przed tą datą musiało opuścić terytorium Nowej Serbii i przesiedlić się poza jej granice (11).

W ten sposób przybysze z Niziny Panońskiej otrzymywali bądź opróżniane, ale istniejące wcześniej osady, bądź też puste tereny, na których zmuszeni byli budować swe sadyby od podstaw. Tym tłumaczy się, że obok nowych nazw przeniesionych przez kolonistów serbskich ze sobą z dawnego pogranicza austriacko-tureckiego, używane były także i stare nazwy miejscowe. We wspomnianym już poprzednio opisie prac komisji delimitacyjnej z r. 1781 (5) napotykamy kilkakrotnie na jednoczesne posługiwanie się starymi i nowymi nazwami miejscowości. Na str. 22 cz. III tego dzieła czytamy np.: „[...] blisko szańca Szolmasza czyli Stecówki [...]”, na str. 24 „[...] przeciw rosyjskiej Słobody Nestorówka czyli Wierszacza [...]”, na str. 62 cz. III „[...] a w słobodzie Siemleckiej czyli Skalowej [...]”.

Podwójnych nazw miejscowości usytuowanych przy samej granicy zanotowano w raportach Komisji Granicznej jeszcze więcej. Spotykamy bowiem w nich takie zwroty: „Słoboda Jankowa czyli Wysockiego”, „Słoboda Kapitanówka czyli Stankiewiczza”, „Słoboda Peryny czyli Możarówka”, „Słoboda Olszańska czyli Masłowa”. Często też podane są w „Dziele Komisji Granicznej” podwójne miana strug wodnych lub form dolinnych. W rzeczonym dziele zauważono następujące przykłady:

rzeka Łozowata czyli Suchy Taśmin,
 dolina Krutoiar czyli Ositna,
 dolina Popowy Jar czyli Łozow,
 dolina Korytna czyli Złodziejska,
 rzeczka Płoska czyli Żurawlina,
 rzeczka Olszanka czyli Tyszkówka,
 rzeczka Świerdlikowa czyli Kamionka,
 dolina Gliniana czyli Suchy Taszlik,
 Polska Bałka czyli Dolina Szczerbakowka,
 dolina Wiknina czyli Oknina.

Dawne nazwy osad, które albo zostały zastąpione przez nowe, albo też były używane równolegle z nowymi, zostały też wykazane w pracy A. S z m i d t a pt. „Cherssońskaja Gubernia” (11). Autor ten wymienia jako istniejące już przed r. 1730 na obszarach późniejszej Nowej Serbii następujące osady: Targowica nad Siniuchą, naprzeciw polskiego miasteczka o tej samej nazwie, Petroostrow i Tresagi tam, gdzie później zbudowano Nowy Mirogorod, a także wsie: Andrusówka, Cybulew, Glinsk, Kamionkę, Kriuków, Kryłów (naprzeciw polskiego Kryłowa i na drugim brzegu Taśminy), Nestorówkę, Olchowatkę, Petrowkę, Płachtejewkę, Stecówkę oraz Taburuszcze. Ponadto według A. S z m i d t a istniały na tym obszarze jeszcze trzy slobody: Dmitrowka, Płokajka i Znamienka. Wszystkie wymienione osady były w owych czasach obwiedzione wałami ziemnymi dla obrony przed nieprzyjacielskimi napadami. W r. 1743 władze carskie podjęły ponadto uchwałę wzniesienia na tych terenach trzech umocnionych punktów wojskowych, a mianowicie: szańca Kryłowskiego naprzeciw miasta Kryłowa polskiego, szańca Orłowskiego (zwanego także Orlikiem) przy ujściu Siniuchy do Bohu, w miejscu, gdzie później rozwinęło się miasteczko Olwiopol, oraz szańca Archangielskiego, zwanego także Archangielperodem.

Największą zaś wartość ma kompletny wykaz szańców obsadzonych po utworzeniu autonomicznego obszaru Nowej Serbii przez poszczególne rotę (kompanie) pułku husarskiego (dowodzonego przez gen. Horwata) i rotę pułku pandurów zwane inaczej pikinierami. Wartość ta polega na przytoczeniu przez A. S z m i d t a (11) pierwotnych nazw miejscowości, w których rozmieszczone zostały oddziały uformowane z przybyszów z nad dawnej granicy austriacko-tureckiej. Wykaz ten wygląda następująco:

Pułk husarski:

- 1 rota tworzyła obsadę szańca Nowomirgorodzkiego (dawna nazwa Triesjagi)
- 2 rota — szaniec Peczka (dawna nazwa Korobczina)
- 3 rota — szaniec Petroostrow
- 4 rota — szaniec Nadlack (Kiloten)
- 5 rota — szaniec Kaniblat (Kalnibołot)
- 6 rota — szaniec Semlik (Skalewaja)
- 7 rota — szaniec Archangielsk
- 8 rota — szaniec Martonosz (Jermina Bałka)
- 9 rota — szaniec Panczew (Olchowatka)
- 10 rota — szaniec Kanisz (Tri-bujeraka)
- 11 rota — szaniec Senta (Mogiliew)
- 12 rota — szaniec Bukowar
- 13 rota — szaniec Fedwar (Lesnickoje)
- 14 rota — szaniec Subotic
- 15 rota — szaniec Cibuliew

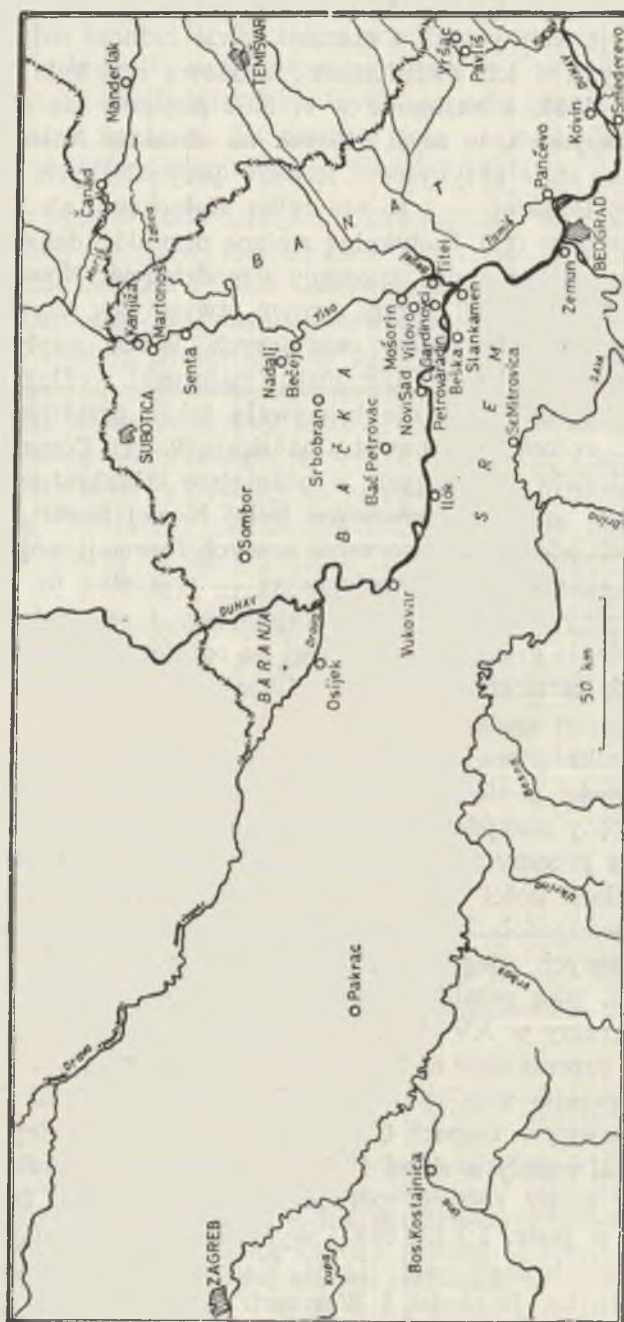
- 16 rota — szaniec Dmitrowka
- 17 rota — szaniec Moszorin (Iwankowci)
- 18 rota — szaniec Sambor (Dikowka)
- 19 rota — szaniec Glinsk
- 20 rota — szaniec Wierszać (Nesterowka)

Pułk pandurów (pikiniarów), siedziba sztabu w Kryłowie (rosyjskim):

- 1 rota — szaniec Kryłowski
- 2 rota — szaniec Taburysz (Taburyszcze)
- 3 rota — szaniec Kriukow
- 4 rota — szaniec Kamenka
- 5 rota — szaniec Zemun (Płachtejewka)
- 6 rota — szaniec Czanat
- 7 rota — szaniec Piłażnicy
- 8 rota — szaniec Kowin
- 9 rota — szaniec Błagowat
- 10 rota — szaniec Słankamen
- 11 rota — szaniec Beczka
- 12 rota — szaniec Warażdiń
- 13 rota — szaniec Glogowac
- 14 rota — szaniec Janow
- 15 rota — szaniec Szelkom lub Szolmosz (Stecówka)
- 16 rota — szaniec Wingosz
- 17 rota — szaniec Czongrad (Andrusowka)
- 18 rota — szaniec Pawlisz
- 19 rota — szaniec Mondorlak
- 20 rota — szaniec Santomasz

Miejsca stałego postoju wymienionych wyżej rot dzieliła odległość średnio od 6 do 8 wiorst. Skład osobowy tych oddziałów liczył natomiast normalnie 200 głów. Ponieważ załogi owych szanów tworzyli osadnicy wojskowi na zasadach, które obowiązywały ich w dawnych miejscach pobytu, w pobliżu szanów istniały osiedla zajęte przez ich rodziny. Znając liczbę rot obu pułków oraz liczebność oddziałów, łatwo wyliczyć, że podlegająca obowiązkowi służby wojskowej ludność męska wynosiła 8 000 głów, zaś ilość ich członków rodzin — przy najskromniejszym założeniu — 3 osoby cywilne na 1 wojskowego — musiała tworzyć gromadę liczącą około 24 000. Wynika z powyższego, że ogólna liczba ludności serbskiej, która znalazła się w pobliżu granic Rzeczypospolitej około r. 1752, wynosiła łącznie najmniej 30 000—32 000 głów.

Była to niemała gromada jak na owe czasy, żyjąca nadzieją, że przy sprzyjającym rozwoju sytuacji politycznej będzie jej dane powrócić na ziemię rodzinne. Rozwój wypadków potoczył się jednak inaczej. Wbrew pierwotnym przyrzeczeniom, że na obszarze Nowej Serbii nie będzie się wolno osiedlać ludności innej, archiwalne źródła rosyjskie notują, że już w okresie 1752—1754 przybyła na te tereny gromada 620 rodzin buł-

Ryc. 2. Położenie macierzystych osad we wschodniej części byłego Wojskowego Pogranicza austriacko-tureckiego, których mieszkańcy dali początek koloniom na terytorium Nowej Serbii

Localisation des lieux d'origine des colons en oriental part de la ancient zone limitrophe militaire austro-turque, qui fondèrent leurs colonies sur le territoire de la Nouvelle Serbie.

garskich, rozmieszczona potem wśród pogranicznych rot pułku husarskiego i pandurskiego (11). Być może, w tym przypadku chodziło o takich wychodźców z Turcji, którzy uszli z obszaru, gdzie ludność mówiła dialektami przejściowymi i ich świadomość narodowa nie była całkiem ugruntowana. W r. 1755, a następnie w r. 1761 pojawiły się nowe zarządzenia władz rosyjskich, w myśl których na obszarze Nowej Serbii mogli się osiedlać na stałe przybysze z terenów przynależnych wówczas do Rzeczypospolitej Polskiej — i to nie tylko Małorusini, ale i Polacy wyznania prawosławnego (11). Radykalną zmianę przyniósł dekret carski z r. 1764 (22 III wg starego stylu), znoszący samodzielność Nowej Serbii i włączający ją do Nowej Rosji, a tym samym otwierający szeroko wrota dla napływu nowych elementów osadniczych. Wśród napływającej teraz ludności przeważał element ukraiński (małoruski według dawnej nomenklatury) i białoruski, ale nie brakowało także przybyszów węgierskich, greckich, wołoskich, a nawet albańskich (9, 11). Coraz częściej dochodziło do małżeństw mieszanych, a późniejsze kilkakrotne reorganizacje w strukturze militarnej obszarów byłej Nowej Serbii, translokacje poszczególnych oddziałów, tworzenie nowych formacji wojskowych i to o mieszanym składzie narodowościowym — wszystko to zacierało pierwotny, jednorodny obraz etniczny. Największy i radykalny na to wpływ miało zniesienie granicy państwowej po rozbiorach Rzeczypospolitej i dążenie władz carskich do pełnej unifikacji tych obszarów z resztą ziem imperium.

Jeszcze przed zniknięciem granicy państwowej między Polską i Rosją duże straty w ludności poniosła Nowa Serbia podczas toczonej również na jej terenach wojny rosyjsko-tureckiej, rozpoczętej w r. 1769. Reszty dokonały omówione procesy i okoliczności, a obecnie spośród podawanej w oficjalnych źródłach ilości około 5 tys. Serbochorwatów — obywateli ZSRR (12) — prawdopodobnie tylko znikoma ich część przebywa stale na terenach tworzących niegdyś autonomiczną Nową Serbię. Jedyne widoczny znak roli, jaką pełnili przybysze serbscy w kolonizacji stepowych obszarów Ukrainy w XVIII w., to przetrwałe (choć nie wszystkie) nazwy miejscowe, przeniesione na ten teren z dorzecza Dunaju. Nazw tych dochowało się do czasów współczesnych tylko około dziesięciu. Widnieją one nawet na barwnych mapach Czerkaskiej i Kirowgradskiej Obłasti, które jako załączniki weszły w skład 47 i 21 t. „Bolszaj Sowietskoj Encykłopedii”. Obie te mapy zostały sporządzone po II wojnie światowej (ściśle po r. 1952 w podz. 1:1 250 000 i wykazują istnienie używanych oficjalnie następujących nazw osad: Kaniż, Martonosza, Moszorino, Nadłak, Panczewo, Pawlisz, Subbotci i Werszaci. Z kategorii supponowanych nazw serbskich wykazane zostały także: Adzamka i Lelekwka.

Można by przypuszczać, iż sięgnięcie do map o większych podział-

kach wykaże jeszcze dalsze nazwy miejscowe wiążące się z osadnictwem serbskim. Uczyniono taką próbę w oparciu o niemiecką mapę wojskową w podz. 1:300 000 (13). Dokładne przejrzenie trzech arkuszy owej mapy niewiele wzbogaciło zasób toponomastyczny. Stwierdzono bowiem notowane na tych względnie dokładnych mapach jeszcze tylko dwie nazwy: Fedwar oraz Sentowo. Ta ostatnia jest prawdopodobnie nazwą osady, noszącej przedtem miano Senty (nomin. Senta).

W ten sposób dochodzimy do stwierdzenia, że z pierwotnego zespołu co najmniej 25 nazw niewątpliwie przeniesionych z dorzecza Dunaju do dorzecza Dniepru i Bohu zachowało się do czasów obecnych w postaci mało zmienionej lub nawet pierwotnej tylko 10. Przy kilku innych nazwach musimy postawić znak pytania, gdyż ich pochodzenie nie jest całkiem pewne (Adzamka, Lelekwka, a może także Bałandino?). Jaki los spotkał pozostałe nazwy z owego zespołu uwidocznionego na mapie Jabłonowskiego-Zannoniego, na mapie berlińskiej i w wykazie podanym przez A. Schmidta? Ażeby na to pytanie dać odpowiedź przynajmniej częściową, należałoby przeprowadzić porównanie map topograficznych z obszaru Nowej Serbii, wydanych w okresie między 1752 i 1970 r. Należałoby też porównać urzędowe wykazy (spisy) miejscowości z różnych okresów. Nie można bowiem wykluczyć, że w miarę tracenia poczucia odrębności etnicznej u przybyszów serbskich pojawiały się ponownie dawniejsze nazwy. Jednocześnie zaś zachodziły procesy przemianowań oficjalnych. Tak np. jeszcze w XVIII w. osada Bezka została przemianowana na Aleksandrię, awansując równocześnie do rangi miasta i siedziby władz powiatowych, a Kryłów został nazwany Nowogiejorgijewskiem. Ile jeszcze tego rodzaju oficjalnych zmian w nazwach miejscowości dokonano za czasów carskich? Ile zaś w latach rewolucji i w okresach następnych?

Z tych ostatnich zmian wiadomo tylko, że dawna osada St. Elizabet, niegdyś główne centrum administracyjne Nowej Serbii, w latach po Rewolucji Październikowej została przemianowana na Kirowgrad, zaś Olwiopol — na Pierwomajsk.

LITERATURA I ŹRÓDŁA KARTOGRAFICZNE

1. Buczek K.: Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Wrocław—Kraków—Warszawa 1963. The History of Polish Cartography from the 15-th to the 18-th Century. Ibidem, 1966.
2. Callier: E: Rozgraniczenie Ukrainy Polskiej od Nowej Rosyi roku 1780—1. Warta, R. XII, Poznań 1886, 622, str. 5487—5489.
3. Crnjanski M.: Seobe i druga kniga seoba. T. I—II. Beograd 1962.
4. Guthe H.: Lehrbuch der Geographie. IV Aufl. Hannover 1879, str. 944 i dalsze. rozd. pt. Militairgrenze.

5. I h n a t o w s k i I.: Dzieło Komissyi Granicznej między Ukrainą Polską y No-wo-Rossyą. Warszawa 1781. Druk. Nadw.
6. Jeografia i Statystyka Europy. Opis Jeograficzny i Statystyczny Węgier, Siedmiogrodu, Kroacyi i Pogranicza Wojskowego. Warszawa 1849. Nakł. i dr. Orgelbr.
7. Olszewicz B.: Polska Kartografia Wojskowa (Zarys historyczny). Gł. Ks. Wojsk., Warszawa 1921.
8. Olszewicz B.: Kartografia polska XVIII wieku. Polski Przegl. Kartograficzny, t. X, 1932, str. 261—263.
9. Rossija. Połnoje geografczeskoje opisanije naszego otieczestwa. Red. W. L. Semenow-Tiań-Szańskij. T. XIV. Nowa Rossija i Krym. St. Peterburg 1910.
10. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego oraz innych ziem słowiańskich. T. 10.
11. Szmjdt A.: Chiersonskaja Gubernija. Materiały dla geografii i statistiki Rossiji, sobrannyje oficerami Gienieraln. Sztaba. St. Pietierburg 1863.
12. Atlas Narodow Mira. Gł. Uprawł. Gieodiez. i Kartogr., Moskwa 1969.
13. Deutsche Heereskarte, Osteuropa 1:300 000, Ark. W 49, Y 49, X 50.
14. Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae Nova Mappa Geographica. Berolini 1770.
15. Rizzi-Zannoni: Carte de la Pologne divisée par provinces et palatinats et subdivisée. 1772.
16. Mapa Generalna Ukrainy Wilhelma le Vasseur de Beauplan, wyd. z 1648 r. (załącznik nr XXVI do publ. K. Buczka: Dzieje kartografii polskiej, vide poz. 1).

РЕЗЮМЕ

Существование сербских названий местностей на сегодняшней территории Украины связано с фактом создания, согласно царскому указу с 1752 г., отдельной территориальной единицы под названием Новая Сербия. Новая Сербия граничила с тогдашней Речью Посполитой на участке длиной 225 км и была расположена между Южным Бугом и Днепром. Ширина этой единицы колебалась от 30 до 80 км, а площадь составляла приблизительно 12,5 тыс. км².

Согласно названию и первоначальному замыслу, на этой территории должны были находиться только сербы, которые во второй половине XVIII в. прибывали на Украину в массовом порядке из австрийской пограничной зоны, которая лежала между Дунаем, Савой, Тиссой, Бегейем, Тамишем и Марошей. Пришельцы получали на новой территории широкую автономию, свою военную организацию, бесплатную землю, финансовую помощь для обзаведения хозяйством и ряд других привилегий. Переселенцы оседали или в недавно оставленных местными жителями деревнях, или на пустырях, закладывая новые поселки.

Основной поток сербских поселенцев появился на Украине в 1750—1753 гг. Пришельцы оседали над реками: Тясмин, Ингулец, Ингул, Вись, Синюха, Южный Буг, Ирклеец.

Вдоль Тясмина, Ирклейца, Синюхи и Южного Буга по приказу царских властей были построены укрепления, занятые отдельными ротами двух сербских полков: гусаров и пандуров (пикинеры), сформированных из пришельцев. Недалеко от военных укреплений создавались сельскохозяйственные поселки, в которых жили семьи военных. Как шанцы, так и сельскохозяйственные поселки получали тогда названия, перенесенные сербскими переселенцами из своих давних мест.

Из-за недостаточных данных о массовом переселении сербов не удалось точно определить размеры сербской колонизации на Украине во второй половине XVIII в. Например в некоторых версиях говорится, что должно было прибыть на Украину 200 тыс. сербов, в других — приблизительно 20 тыс., а тогдашние официальные и полуофициальные русские источники подавали еще меньшее число (напр. А. Шмидт, автор описания Херсонской губернии, в поз. лит. № 11).

Некоторую помощь в восстановлении процесса возникновения сербского поселения могут оказать картографические источники. Это прежде всего две карты, которые появились почти одновременно: 1) „*Carte de la Pologne divisée par provinces et palatinats*” с 1772 г., приписываемая Риззи-Заннони, а в действительности представляющая обработку материалов, собранных князем Юзефом-Александром Яблонским; 2) анонимная карта, изданная в Берлине: „*Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuanniae nova mappa geographica*”, которая также основана на польских источниках. Обе карты состоят из 24 листов и отличаются только масштабом (1:692 000 и 1:525 000). Если рассматривать их со стороны точности, богатства содержания, старательности разработки и печати, то первая из них лучше. На карте Яблоновско-Заннони на территории Новой Сербии нанесено 25 названий мест, связанных с колонизацией военных пришельцев с Дуная, а также 70 других названий старшего происхождения. На берлинской карте есть только 27 названий и немного других. Количество названий сербских поселений могло бы служить основой для приблизительного подсчета сербского населения, если было бы известно среднее число жителей в одной колонизационной деревне. Однако более вероятной помощью при таких подсчетах есть известная численность обоих полков — 8 тыс. Если принять, что семья каждого сербского воина состояла в среднем из 3-х человек, то получится 32 тыс. человек, которые жили в Новой Сербии в то время, когда собирались материалы для этих карт. К этому числу следует прибавить трудную для подсчета группу сербских пришельцев, оставшуюся в городах (в основном в Киеве), и военных семей, поселившихся на левобережной Украине в формировавшейся тогда Славяно-Сербии. О существовании Славя-

но-Сербии свидетельствует сохранившееся до сих пор название города Славяносербск.

Список перенесенных сербских названий дан на стр., а на рис. 1—2 показано их первоначальное и вторичное размещение. Следует, однако, отметить, что некоторые сербские названия заменили старшие названия. Например; на карте Яблоновского название Nadlacki (ср. шапец) появилось вместо давнего названия Kiltiń, или Kieltiń, Panczowa на месте Olchowatki, Peczka на месте Korobczynna, Sytamosz вместо Stecówki, Semlek на месте Skalowej, Werszac вместо Nestorówki и т.д. Первоначальный однородный этнологический состав Новой Сербии вскоре изменился. Уже в 1754 г. вышел новый декрет, по которому на территории Новой Сербии имели право на постоянное жительство пришельцы из Речи Посполитой (если только принадлежали к православной церкви). Ликвидация же автономии и границы Новой Сербии в 1764 г. привели к новому наплыву малорусского (украинского) и белорусского населения. Многочисленные смешанные браки упростили дальнейшие процессы ассимиляции и утраты чувства национального неравенства.

Одновременно с этими процессами стали исчезать из списков и с географических карт некоторые сербские названия мест. Уже в XVIII в. поселок Безка был переименован в Александрию. В дальнейшем этот процесс прогрессировал. Из давних 25—27 названий сохранилось в данное время только 10. Некоторые из этих названий существуют даже на генеральных картах Черкасской и Кировоградской областей (см. Большая советская энциклопедия, т.т. 21, 47). Это следующие названия: Каниж, Мартоноша, Мошорино, Надлак, Панчево, Павлиш, Субботов и Вершаць. Сохранились также названия: Аджамка и Лелековка, имеющиеся на карте Яблоновского-Заннони. Авторы считают, что эти два последние названия возникли во время сербской колонизации во второй половине XVIII в. На более подробных картах на территории Новой Сербии удалось найти еще два названия: Федвар (давнее Фельдвар) и Сентово (давнее Сента).

ОБЪЯСНЕНИЯ ТАБЛИЦ И РИСУНКОВ

Табл. 1. Названия сербских поселков, карта Яблоновского-Заннони. Названия сербских поселков, берлинская карта. Первоначальная форма названий и размещение первоначальных поселков, Паноньский бассейн.

Рис. 1. Размещение сербских поселков на территории Новой Сербии, по карте Яблоновского-Заннони.

Рис. 2. Пограничная австро-турецкая полоса, и локализация первоначальных поселков, жители которых положили начало колониям на территории Новой Сербии.

R É S U M É

L'apparition de noms de lieu serbes sur les territoires appartenant actuellement à l'Ukraine, est liée au fait de la création en 1752, par un ukase du tsar, d'une unité territoriale autonome et nommé Nouvelle Serbie. Cet organisme était limitrophe du Royaume de Pologne et situé le long la frontière de celui-ci sur un secteur de 225 km, entre le Boh et le Dniepr. Le territoire de la Nouvelle Serbie mesurait 30 km à 80 km de largeur et sa superficie était de 12.500 km² environ.

Conformément à son nom et aux intentions primitives, ce territoire devait grouper uniquement la population de nationalité serbe qui immigrait en masse en Ukraine vers la moitié du XVIIIe siècle et venait des terrains faisant partie de la Zone-Frontière Militaire austro-hongroise et situés sur le Danube, la Save, la Tisza, le Tamiš et la Maroša. Les immigrants furent dotés d'une large autonomie, d'une organisation militaire particulière, de terres à titre gratuit, de diverses allocations pour leur installation et la mise en valeur de leurs terres, ainsi que d'autres privilèges. Les nouveaux colons s'installaient soit dans les villages quittés par la population locale, soit sur des terrains déserts, où ils fondaient de nouvelles colonies.

La principale partie de colons serbes arriva en Ukraine en 1750—1753. Ils furent établis sur les rivières de la Tašmina et de son affluent l'Irkléiec, sur la Wysia (appelée aussi Wys), sur la Sinucha ou Sina Woda, l'Ingoul, l'Ingoulec et le Boh. Par ordre des autorités tsaristes, des fortifications furent construites le long des rivières Tašmina, Irkleiec, Sina Woda et Boh. Les garnisons en étaient formées par deux régiments serbes (hussards et pandours ou piqiers), formée en Nouvelle Serbie d'immigrants originaires de la Zone-frontière Militaire danubienne. À proximité des remparts, des villages furent fondés et habités par les familles des soldats. Les fortifications et les villages reçurent les noms des lieux dont les colons serbes étaient originaires, et qu'ils avaient transférés sur les terres nouvellement allouées.

Nous manquons de données exactes qui permettraient de reproduire en totalité le phénomène de la migration massive de la population serbe quittant la Frontière Militaire austro-hongroise pour les terrains situés dans le bassin du Dniepr et du Boh. Ce défaut de documentation a été la cause d'une grande divergence entre les appréciations numériques de l'ampleur de la colonisation serbe en Ukraine au XVIIIe siècle. Certaines opinions notamment évaluent à 200.000 environ la population serbe arrivant en Ukraine, tandis que d'autres constatations ne mentionnent que 20.000 et que les sources russes contemporaines, officielles ou quasi-officielles, font diminuer ce dernier chiffre, ainsi p.ex. A. Schmidt,

l'auteur d'une description du Gouvernement de Kherson (v. index bibliographique No 11).

Cependant, la cartographie contemporaine peut apporter certains renseignements sur le processus de formation de la colonisation serbe en Ukraine. Il y a lieu de citer avant tout deux cartes géographiques, parues presque en même temps. Ce sont notamment: 1° la „Carte de la Pologne divisée par provinces et palatinats”, publiée en 1772 et attribuée à Rizzi-Zannoni, mais représentant en réalité une synthèse des matériaux collectionnés par le prince J. Al. Jabłonowski, 2° la carte anonyme éditée à Berlin et intitulée „Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae nova mappa geographica”, laquelle avait été élaborée également à partir de sources polonaises. Les deux cartes comprennent 24 feuilles chacune; leurs échelles sont légèrement différentes (1:692.000 et 1:525.000). Toutefois, les deux cartes diffèrent beaucoup quant à leur degré d'exactitude, à la richesse thématique, à la qualité du travail et de l'impression, et sous ce rapport, la carte de Jabłonowski-Zannoni l'emporte décidément. Cette carte présente sur le territoire de la Nouvelle Serbie 25 noms de lieu liés à la colonisation d'immigrants militaires venant des rives du Danube, à côté de presque 70 autres toponymes plus anciens. Par contre, la carte berlinoise comporte 27 noms de colonies serbes, mais très peu d'autres noms. Or le nombre des noms de colonies serbes pourrait servir comme point de départ pour une évaluation approximative du nombre de l'élément serbe immigré, si le chiffre moyen d'habitants par village-colonie était connu. Aussi bien, l'état numérique des deux régiments serbes, s'élevant au total à 8.000 hommes, présente-t-il une base plus sûre pour une estimation démographique. Si l'on admet notamment que chaque militaire serbe avait une famille composée de trois personnes en moyenne, on aura ainsi le chiffre approximatif de 32.000 personnes qui habitaient le territoire de la Nouvelle Serbie à l'époque où furent recueillis les matériaux pour l'élaboration des deux cartes géographiques mentionnées plus haut. Il faudrait y ajouter un groupe d'immigrants serbes (dont le nombre reste inconnu), qui s'étaient arrêtés en route et établis dans les villes, à Kiev avant tout, ainsi que les familles de militaires installées en Ukraine de la rive gauche du Dniepr où était créée simultanément la „Slavianoserbie” dont le nom de ville de Sławianoserbsk est le reliquat conservé jusqu'à nos jours.

Un tableau comparatif des toponymes serbes transférés de la Plaine de Pannonie sur le territoire de l'Ukraine se trouve en page polonaise et les fig. 1 et 2. Indiquent leur localisation secondaire et primitive. Il y a lieu cependant d'observer que certains noms de lieux serbes ont été remplacés par d'autres noms plus anciens. Ainsi p.ex. sur la carte de Ja-

blonowski, le toponyme Nadlacki (nom de rempart) a remplacé le nom ancienne de Kiltiń ou Kieltiń, Pańcova se trouve à la place d'Olkhovatka, Pečka à celle de Korobčyn, Sytamoš à celle de Stecǒvka, Semlek à la place do Skalova, Veršac au lieu de Nestorǒvka et ainsi de suite.

La composition ethnique de la population, homogène aux débuts de la Nouvelle Serbie, fut bientôt modifié. En 1754 déjà, paraissait un nouveau décret gouvernemental en vertu duquel les immigrants originaires de Pologne, s'ils appartenaient à l'Eglise orthodoxe, étaient autorisés à s'établir définitivement en Nouvelle Serbie. Plus tard, cependant, en 1764, l'abolition de l'autonomie et du particularisme de la Nouvelle Serbie donna lieu à une immigration massive des populations ruthène (ukrainienne) et biélorusse, à la suite de laquelle les immigrants serbes danubiens se trouvèrent en minorité. Les nombreux mariages mixtes contribuèrent ensuite à l'assimilation et à la disparition de la conscience de nationalité séparée.

Simultanément avec ces processus, s'opérait dans les recensements et sur les cartes géographiques la disparition des toponymes d'origine serbe. Au XVIIIe siècle déjà, la localité Bezka avait reçu le nom d'Alexandria, et plus tard, d'autres changements de toponymes suivirent. Des 25 ou 27 toponymes serbes, 10 à peine restent aujourd'hui. Certains parmi ces reliquats figurent même sur les cartes générales des districts (oblasti) de Tcherkassy et de Kirovgrad, publiées dans les tomes 47 et 21 de la „*Bolšaja Sovietskaia Encyklopedia*”. Ce sont les toponymes suivants: Kaniž, Martonoša, Mošorino, Nadlak, Pančevo, Pavliš, Subbotci et Veršaci. Se sont conservés également les noms de lieu Adžamka et Lelekovka, présents sur la carte de Jablonowski-Zannoni. Les auteurs de l'étude supposent que ces deux toponymes sont probablement liés à la colonisation serbe du XVIIIe siècle. Sur des cartes plus détaillées, les auteurs ont pu trouver, sur le territoire de l'ancienne Nouvelle Serbie, encore deux toponymes qui s'y rapportent: Fedvar (ancien Feldwar) et Sentovo (ancien Senta).

Pap. druk. sat. III kl. 80 g

Format B5 (70×100)

Stron druku: 10+1 wkl.

Annales UMCS, Lublin 1972

Drukarnia Uniwersytecka w Lublinie

Zam. nr 294 z dn. 28 VII 72

Nakład 900+125 egz., G-4

Maszynopis otrzymano 27 VII 1972

Druk ukończono: II 1973 r.

CARTE DES FRONTIÈRES DE POLOGNE ET DE RUSSIE, CONTENANT LA PARTIE MÉRIDIIONALE DE L'UKRAINE ET LE COURS
 DU DNIÉPER DEPUIS KIOVIE JUSQU'À LA SAMARA.

André Leroy

